

A Régi Magyar Könyvtár gyűjteményében mind possessorként mind szerzőként kiemelten szerepel Illyés András József (1646–1712) erdélyi katolikus püspök, a magyar nyelvű barokk egyházi irodalom termékeny tollú képviselője. Munkásságának középpontjában a világiak vallásos nevelése állt, e célt szolgálta minden, magyarul és latinul megjelent műve. A Gyulafehérvári Római Katolikus Papnevelő Intézet Könyvtárában egy munkája található meg magyar nyelven, *Szerzetesi tekleletességnek, és joságos cselekedeteknek gyakorlatossága* címmel (1708, Nagyszombat, 204. tétel), amely a spanyol jezsuita Alfonso Rodriguez latin nyelvű művének fordítása. A könyvtárban található többi kötete (205–217. tétel) latin nyelvű, különböző témákat érintő (mint a keresztény élet, szentháromság, angyalok, aprószentek, szentek, purgatórium, ítéletnap, mártírok) beszédeinek szerkesztett változata.

A katalógusban számba vett művek possessorainak jelentős része valamelyik szerzetesrend, legtöbbször az Európa számos településén jelen lévő jezsuiták (Bécs, Gyulafehérvár, Ingolstadt, Kamjanec-Pogyilszkij, Kolozsmonostor, Kolozsvár, Krems an der Donau, Mantova, Nagyszeben, Torda, Zágráb) vagy a ferencesek (Alvinc, Csíksomlyó, Déva, Eszternek, Fülek, Gyulafehérvár, Krajova, Rimnik), de találunk könyveket a velehradi ciszterci vagy a tövisi pálos rend könyvtárából is. A 16. századi könyvtulajdonosokat képviseli a felvidéki nagybirtokos főnemes, Eger várának kapitánya és Heves, valamint Külső-Szolnok vármegye főispánja, Magóchy Gáspár (221. tétel), míg a 19. századi possessorokat a tragikus véget ért Majláth György (1818–1883) országbíró, a főrendiház elnöke (192. tétel).

A könyvárak gyűjteményeinek alapos feltárása fedi csak fel, hogy milyen kincseket rejthet akár egy kisebb állománnyal rendelkező bibliotéka. A Gyulafehérvári Római Katolikus Papnevelő Intézet Könyvtárában található például egy unikum példány Rotterdami Erasmus *Colloquiorum Maturini corderii centuria una...* című, 1645-ben Gyulafehérváron nyomtatott művéből (199. tétel). A bizonyára tankönyvként használt, eddig ismeretlen nyolcadrét könyvecske egy három művet tartalmazó kolligátum harmadik részét képezi, és a híres 16. századi svájci kálvinista teológus, pedagógus Maturinus Corderius, valamint Rotterdami Erasmus válogatott beszédeit tartalmazza szó- és kifejezésgyűjteménnyel kiegészítve több mint kétszáz oldal terjedelemben. A mű címlapjának fotója unikális képként díszíti a kötetet, ilyen módon is felhívva rá a figyelmet. Szerencsétlen módon a címleírásba elütés csúszott, és így: „...cum Erasmi Roterodami *Colloquius felectis...*” szerepel a címlapon is jól olvasható „...cum Erasmi Roterodami *Colloquius selectis...*”, helyett. Az elírás természetesen nem kisebbíti az újonnan felfedezett mű páratlan könyvészeti értékét.

A Gyulafehérvári Római Katolikus Papnevelő Intézet Könyvtárának régi állománya című kötetről összességében elmondható, hogy átgondolt, jól strukturált munka, amely a fent említett pontatlanságok orvoslása után alapul szolgálhat régi könyvekkel kapcsolatos további kutatásoknak. A katalógus címe tartalmazza az ígéretes I. számú megjelölést, reméljük, hogy a megkezdett munkát hamarosan követi a folytatás.

BAKONYI ZSUZSANNA

Todoreszku. Egy kivételes könyvtár kincsei – Comorile unei biblioteci unice – Treasures of a Unique Library, szerk. Varga Bernadett, a szerk. munkatársai Nagy Levente, Hutai Zsófia, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2020. 248 p.

Rengeteg könyv- és filmélmény alapján az is el tud képzelni egy könyvtárost, aki még nem járt egy bibliotékában sem. Le tudja írni, hogyan néz ki, el tudja mondani, mivel foglalkozik. Aki pedig olvas könyveket, be-betér egy-egy könyvtárba, leül és elmélyed egy témában, az még azt is tudja, hogy a barna köpeny, zsebekben ceruza és toll, a száj szegletében megbújó cigaretta nem pusztán

Kulcsár Pétert jelöli, hanem egy tudós könyvtárost is, aki szerette mindazt, amit egy könyvtár jelenthetett: a könyvektől a bútorzaton és az épületen át a remek historiáig. A jó könyvtáros ugyanis nemcsak megtalálja, hanem el is meséli a meglelt történetet elejétől a végéig, okulás- vagy gyönyörködtetésképpen, voltaképp mindegy, hiszen az esetek többségében e kettő együtt jár. És minden könyvtárosnak van legalább egy – nem is titkos – szerelme. Egy szerző (kinek Bonfini Antal, kinek Dudith András), egy mű (*Fogság, Iskola a határon*) vagy egy olyan bibliofil (lehet ez Széchényi Ferenc vagy Teleki József), aki életét és vagyónát arra áldozta, hogy szeretett könyveit nemes cél érdekében a köznek ajándékozza.

Ilyen találkozás lehetett a kötet szerkesztőjének, Varga Bernadettnek a Todoreszku házaspárral: Gyulával és Arankával. Az első alkalom bizonyára az volt, mikor a régi magyar könyvek feldolgozásakor a proveniencia-kutatást, példányellenőrzést, kötésleírást végezte el az egyes köteteknél az elmúlt évtizedben. A második apropó egy kiváló kamarakiállítás lehetett 2016 őszén, mikor a nemzeti könyvtárban őrzött gazdag gyűjtemény került sokoldalú bemutatásra (VARGA Bernadett, *Még egyszer a Todoreszku–Horváth könyvtárról = Művészettörténeti Értesítő*, 66(2017), 329–350). A harmadik – mindent elsöprő – találkozás pedig maga ez a kötet, hiszen a szerkesztés során még inkább szerethető alakká vált a bibliofil házaspár a kutató-könyvtáros (és nem kevésbé a kötet olvasói) számára.

A román felmenőkkel is rendelkező Todoreszku Gyula már születésével szerencsésnek mondható, két testvére tudniillik gyermekként meghalt. A nagybirtokos-kerekedő apa így minden bizonynyal a szokásosnál is nagyobb figyelemmel kísérte és irányította egyetlen utódja nevelését. A fiatal Gyula gyűjtőszenvédélye – mint sokaknál – a bélyegekkel kezdődött. Érdekes párhuzam a nála idősebb és más szellemi-anyagi háttérrel rendelkező, más közegben mozgó Apponyi Sándor is hozzá hasonló korban, tizennégy évesen tett szert az első régi könyvére. Míg Sándor gróf szerzeménye egy Laskai Osvát-ösnyomtatvány (App. H. 35.) volt, addig a tizenhárom éves Gyula egy bőrkötéses, német nyelvű bibliát könyörgött ki apjától – talán – Berlinben. A további évek a szokásos ügymenetben teltek: gimnázium, sport, jogi tanulmányok, diploma, majd apja révén felügyelőbizottsági tagság. Ezt egészítették ki az európai barangolások (eljutott még Afrikába is) és a nyelvtanulások (a magyar, a német és a román mellé csatlakozott a francia, valamint az angol nyelv ismerete). Negyvenes éveiben elveszítette szüleit, viszonylag későn, majdnem ötvenévesen nősült meg. Első életrajzírója Akantisz Viktor művelt, sokfelé nyitott emberként írta le, akinek természettudományos érdeklődése mellé különleges bibliofil érzék is párosult. Kár lenne említés nélkül hagyni a Krassó-Szörény megyében – kútásás közben – lelt csontokat, amelyeket később egy jó tízmillió évvel ezelőtt mocsaras vidéken élt ősszarvas (*Palaeomeryx kaupi*) maradványaként azonosítottak. A felfedezést (és Todoreszkut) maga Cholnoky Jenő méltatta a Földrajzi Közlemények 1904-es évfolyamában.

Alighanem minden ember fel tud idézni magában olyan pillanatot, amely később sorsfordítónak bizonyult (lehet ez villámcsapás, rádióbeszéd, jég a Dunán). Ez Todoreszku esetében egy 1911-es *Magyar Könyvszemle*-publikáció lehetett (a róla elnevezett töredéket – RMK I. 361e – e körben nem szükséges bemutatni). Philobiblos (Kőhalmi Béla) 1914-es könyvtári sétéi az élményen túl – láthatóvá vált egy elsőrangú magángyűjtemény – alapvető forrásul is szolgálnak a könyvtár-rekonstrukcióhoz. Míg a már említett Sándor gróf a tartalmi hungarikumok, addig Gyula a magyar nyelvű és a Magyarországon nyomtatott könyvek gyűjtését tűzte ki maga elé célul. Ugyanis Szabó Károly sorra megjelenő kötetei valóságos bibliofil mozgalmat és „gyűjtőhullámot” eredményeztek, így nehéz volt pár évtizeddel később még ismeretlen régi magyar könyvhöz jutni az antikvár piacon. Ám Todoreszkut nem kellett féltetni, apró felvidéki és erdélyi falvakba elzarándokolva kutatót RMK-k után, illetve magáévá tette Fraknoi Vilmos módszerét is: lázasan böngészte a régi kötéstáblákban megbújó – és persze a bibliográfiák számára ismeretlen – nyomtatvány-töredékeket. És ő is,

mint a korszak többi jeles kollektora, állandó összekötötésben állt a nagy európai antikváriumokkal (Hiersemann, Rosenthal, Quaritch, Olschki).

E szenvedélyt tükröző számok beszédek: több mint félszáz, könyvészetekből nem ismert magyar nyelvű könyve volt 1914-ben. 1919-ben történt halálakor pedig 1226 példányt számlált könyvtára az RMK I–III. kategóriában. Ezekkel a számokkal sok közgyűjtemény ma is kiegészene! És ebből 232 példány nem szerepelt Szabó Károly bibliográfiáiban sem. A Népszínház utcai bibliotéka – melyről szép képet is láthatunk a kötetben – többi értékéről se feledkezzünk meg: közel félszáz ősnyomtatvány, két tucat kézirat és szebbnél szebb 17–19. századi kötetek sorakoztak a polcokon, kiegészülve egy professzionális kézikönyvtárral (mint Sándornál, Gyula esetében is igen hasznos befektetésnek bizonyult az európai utazás és a nyelvtanulás). Tudjuk jól, hogy a bibliofília mindig ízléssel, valamint műveltséggel párosul (ha bármelyik elem hiányzik, akkor az csak 'second hand' cserebere). Így nem véletlen, hogy Todoreszku számára a chantilly-i hercegi kastély (Musée Condé) könyvtára vált mintává.

A világháború alatt – miközben idehaza és Európában is összeomlott a könyvpiac – igyekezett két fontos tervét megvalósítani: a régi magyarországi nyomtatványok vízjeleinek összegyűjtését és a 16. századi magyar könyvdíszítés történetének megírását. Míg az előbbinél részsikereket ért el (gyűjteménye díszdobozokban a Régi Nyomtatványok Tárában foglal helyet), az utóbbi munka kézírata sajnos elkallódott. A Tanácsköztársaság alatt régi ismerőse jelent meg nála, a Philobiblosból politikai megbízottá vált Kőhalmi, aki nehéz döntés elé állította Todoreszku: választhatott lakása és könyvtára között. Érdekes fintora a korabeli életnek, hogy Kőhalmi állást is kínált a rekvirált bibliotékaért: „Bibliofília és könyvgyűjtés” címmel taníthatta volna az új könyvtárosgenerációt. Ez végül nem jött létre, a kommunista uralom és rá nemsokára, Todoreszku élete is véget ért. Pedig Todoreszku micsoda információkat oszthatott volna meg hallgatóival, amelyek manapság forrásértékkel bírhatnának a 19. századvég és 20. századelő európai könyvgyűjtése kutatásához! Gondoljunk csak bele, remek egyetemi kurzust lehetne ma is indítani a nagyjából fél-egy tucat meghatározó magyar könyvgyűjtő bevonásával a hazai bibliofília történetéről, a szakma csinja-binjáról. Bár végrendeletet nem hagyott maga után, de még életében – mindenestre 1919. november vége előtt – úgy döntött feleségével, hogy neves kollekcója a nemzeti könyvtárba kerüljön. Így vált Széchényi Ferenc után legnagyobb adományozóvá Todoreszku Gyula, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának tiszteletbeli igazgatója. (Ugyanis a Minisztertanács a nemzeti könyvtár tiszteletbeli igazgatójává nevezte ki és miniszteri tanácsosi címet adományozott mellé 1920-ban.)

Horváth Aranka nemcsak feleségként volt társa Todoreszku Gyulának, hanem a könyvgyűjtésben is méltó partnerévé vált, s ezért viseli mindkettőjük nevét az adomány és a tulajdoni pecsét: „dr. Todoreszku Gyula és neje Horváth Aranka Könyvtára”. Hogy teljesen mellé- és nem alárendelt szerep jutott Arának az is bizonyítja, hogy – egy későbbi visszaemlékezés szerint – férje halála után „a Széchényi Könyvtár szinte második otthonává vált, rendszeresen bejár, ellenőrizte könyvek felállítását, gondoskodott karbantartásukról, kötetésükről, személyesen tárgyalt a könyvkereskedőkkel és könyvművészekkel [...] oda tartozónak érezte mindenki, s ő maga is”. Neki – pontosabban az általa adományozott vagyonnak – köszönhetjük például a *Kálmáncsehi breviáriumot* is, amit 1939-ben sikerült megvásárolni komoly összegért. A kollekciónak történetéhez tartozik egy harmadik személy: Akantisz Viktor, az egykori joghallgatóból lett könyvművész. Íróként is figyelemre méltó életművet hagyott maga után (fordított, nyelvtanokat készített, álnéven szépirodalmi próbálkozásai voltak), ám főleg a könyvművészeti tevékenysége miatt érdemes itt róla megemlékeznünk. Hivatalosan a Todoreszku-könyvtár gondozása lett a feladata, amelyet 1920 őszén megtoldottak a könyvkötőműhely megszervezésével. Emellett előadásokat tartott, elkészítette a könyvtár katalógusát is, amely 1922-ben jelent meg.

A Todoreszku-gyűjtemény kapcsán célszerű még egy dolgot kiemelnünk – ezt teszi a bevezető tanulmányt jegyző Varga is külön alfejezetben –, miszerint Todoreszkuék hogyan igyekeztek a cson-

ka példányokat kiegészíteni, teljessé tenni. Ez történhetett más közgyűjteményben fellelhető példányokról készített másolatokkal vagy „örégített” papír segítségével készített hasonmás-lapokkal. Ezzel nem álltak egyedül, hiszen például a British Library is képzőművészt foglalkoztatott e célra a 19. században. Varga is felteszi a kérdést: „Elgondolkoztató, hogy például Apponyi Sándor könyvtárában nem találkozunk hasonló megoldásokkal. Vajon miért?” Varga a gyűjtési terület különbözőségével magyarázza ezt – helyesen –, ugyanis a külföldről beszerzett tartalmi hungarikumok eleve több példányban és jobb körülmények között maradtak fenn, mint a régi magyar könyvek, amelyekből nem ritka az unikum- vagy a sok csonka példány. (Sándor gróf perfekcionizmusára példa, hogy több esetben a már meglévő hungarikumát kicserélte egy másikra, ha az valamiért nem volt kifogástalan állapotban.) Végezetül nem mehetünk el szótlánul a kötet – és egyben a gyűjtemény – leglátványosabb része, a különleges festett pergamenkötések mellett sem. Varga megállapítja, hogy a bibliofil Todoreszku a szegényes vagy a „disznók által megmarcangolt” kötések helyett pompás ruhát szánt a régi magyar könyveknek. Így került az újonnan kötött könyveire „ezüstveret, bársony, zománcdíszítés, bőr vagy festett hártya” dús aranyozással.

Nagy Levente „Todoreszku Gyula és az OSZK Cyrillicagyűjteménye” című, a kötetben helyet foglaló remek és hiánypótló tanulmánya több szempontból is jelentős. Először is előzményét tekintve, hiszen Nagy aktívan használta a könyvtárat hallgatóival, külön szemináriumot épített rá szakdolgozókkal, hogy a speciális tudást igénylő állományrészt feldolgozzák és az első tudományos értékelését elvégezzék. Másodsorban fontosnak tartotta, hogy a legfrissebb román kutatási-bibliográfiai eredményekkel kiegészítse, helyenként azokkal ütköztesse. Ezekről az eredményekről már a *Magyar Könyvszemle* olvasói is hírt kaptak két évvel ezelőtt, így ennek részletezésétől most eltekintek (NAGY Levente, *Todoreszku Gyula és az OSZK Cyrillica-gyűjteménye = Magyar Könyvszemle*, 134(2018), 185–210).

Térjünk rá a gyűjteményt bemutató katalógus – szubjektív, ám jó érzékkel válogatott – fontosabb tételeire. Ezek egy része a szakma és a kiállításra járó érdeklődők számára nem ismeretlenek, mint például a híres történelmi munkák: a brünni kiadású Thuróczy, az 1558-as bécsi Ransanus, Székely István magyar nyelvű világrónikája Akantisz által készített festett pergamenkötésben (melynek lapjain összecsap a példány 18. századi katolikus és református tulajdonosa), vagy Heltai Gáspár, Tinódi Sebestyén, Pethő Gergely históriája, illetve Háportoni Forró Pál Curtius-fordítása. Nem sok gyűjtő dicsekedhetett azzal a 20. század elején, hogy könyvtára polcain egyaránt helyet foglaltak Komjáti Benedek, Sylvester János, Káldi György, Károli Gáspár, valamint Tótfalusi Kis Miklós bibliakiadásai. Mellettük állt jó pár szépirodalmi alkotás, mint a Balassi testvérek epitáfiuma, Poncianus históriája, az *Adriai tengernek Syrenaiá*, Liszti László Mohács-eposza, Árgirus királyfi és Fortunatus kalandjai. A felsorolt példák közül látszik, hogy csak ezekre a művekre építve több félév tematikája is összeállhatna az egyetemeken. S nem beszélünk még a szakács- és loápolási könyvekről, a podolini piarista iskolában használt történelemkönyvről (melyben szórakoztató és tanulságos, néha-néha ironikus illusztrációik tekinthetők meg, mint például a II. Lajos emblematiszus találkozása a Csele-patakkkal). De említsük meg az első román vonatkozású könyvet (‘valachia’), a négy evangéliumot tartalmazó kötetet, s a gyulafehérvári román *Újszövetséget* is. A kötetek leírása – a két tanulmány szerző mellett – Bakonyi Zsuzsa és Szebelédi Zsolt szakértelmét dicséri.

Végezetül szeretnék kitérni egy nagyon fontos elemre: a kötet megjelenésére. Először is a tartalom és a forma tökéletesen kiegészítik egymást: egy bibliofil életútnak bibliofil kiadvány állít emléket az Országos Széchényi Könyvtár kiadói programja keretében. Ez az emlékéllítés azért is szimbolikus, mert a csodálatosan megtervezett könyv kétnyelvű, egyaránt eljut a román és a magyar olvasókhoz. Sőt, azon is túl, mert a magyar–román tanulmányok angol tartalmi kivonattal egészülnek ki. Jelképes azért is, mert a támogatók között ott van a NKA, az ELTE, Románia budapesti nagykövetsége és a román OMV Petrom is. A gyönyörűen elkészített könyvet szebbnél szebb

reprodukciók díszítik, a szövegek és a képek eszményi egységet alkotnak. Jegyezzük meg a könyv tipográfusának a nevét, aki minden elismerést megérdemel: Kóbor Szilvia.

A tudós – és sokunk számára hiányzó – könyvtáros portréját elevenítettem fel rendhagyó recenzióm elején – már csak azért is, mert Kosztolányi szavaival mindenki addig él, ameddig emlékezünk rá –, azzal a nem titkolt céllal, hogy felhívjam a figyelmet: a modern könyvtár ilyen bibliotekáriusok nélkül csak kő, papír és vas. Hiszen, ha nincs, ki elmesélje nekünk a történeteket, mit is adhat nekünk a könyvtár? Korlátolt, technokrata gögöt, az online létben és felhőkben lévő bináris jelsorozatokat, beszűkült, tompa ismereteket? Ha nincs mesemondó, a történeteket elmesélő tudós könyvtáros, akkor a könyvekben rejlő históriák is csak papírok, bőrbe vagy vászonba kötve.

FARKAS GÁBOR FARKAS